

Класифікація професійних ситуацій вчителя фізичної культури

Черняков В.В.

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

Анотація:

Розглянуто типові ознаки професійних ситуацій вчителя фізичної культури. Використано педагогічний досвід застосування професійних ситуацій у формуванні професійної компетентності майбутніх вчителів фізичної культури. Розроблено класифікацію професійних ситуацій вчителя фізичної культури. Встановлено, що класифікація враховує такі ознаки ситуацій: причини виникнення, організаційні форми, часові виміри дії, характер застосування, характер змісту і структури, структурні компоненти професійної діяльності, частоту виникнення, складність вирішення, характер виникнення. Доведено, що ефективність використання професійних ситуацій у процесі фахової готовності до майбутньої педагогічної діяльності залежить від систематичності їх застосування та відповідності сутності виниклої професійної ситуації до педагогічної проблеми та конкретної навчальної теми.

Черняков В.В. Классификация профессиональных ситуаций учителя физической культуры. Рассмотрены типичные признаки профессиональных ситуаций учителя физической культуры. В исследовании использован педагогический опыт применения профессиональных ситуаций в формировании профессиональной компетентности будущих учителей физической культуры. Разработана классификация профессиональных ситуаций учителя физической культуры. Определено, что классификация учитывает такие признаки ситуаций: причины возникновения, организационные формы, временные измерения действий, характер применения, характер содержания и структуры, структурные компоненты профессиональной деятельности, частоту возникновения, сложность решения, характер возникновения. Доказано, что эффективность использования профессиональных ситуаций в процессе готовности специализации к будущей педагогической деятельности зависит от систематичности их использования и соответствия сущности возникшей профессиональной ситуации к педагогической проблеме и конкретной учебной теме.

Chernyakov V.V. Classification of professional situations of the teacher of physical culture. Typical attributes of professional situations of the teacher of physical training are considered. In research it is made use of pedagogical experience of application of professional situations in formation of professional competence of the future teachers of physical training. Classification of professional situations of the teacher of physical training is developed. It is certain, that classification considers such attributes of situations: the reasons of occurrence, time measurements of actions, organizational forms, character of application, character of the contents and structure, structural components of professional work, frequency of occurrence, complexity of the decision, character of occurrence. It is proved that efficiency of usage of professional situations in the process of availability of speciality to future pedagogical activity depends from systematichness of their usage and correspondence of essence of arising professional situation to pedagogical problem and concrete educational theme.

Ключові слова:

класифікація, вчитель фізичної культури, професійні ситуації.

классификация, учитель физической культуры, профессиональные ситуации.

classification, teacher of physical culture, professional situations.

Вступ.

Аналіз практичної діяльності фахівців з фізичного виховання та педагогічні спостереження свідчать, що професійних ситуацій існує вже досить багато (особливо однотипних, які схожі одна на одну, як дві краплі води). Водночас у педагогічній діяльності вчителів фізичної культури постійно створюються й нові ситуації, які не схожі на жодну з уже відомих [5, 8].

Доцільність та ефективність застосування педагогічних ситуацій у процесі фахової підготовки майбутніх вчителів доведена низкою наукових досліджень [1-4, 6-8]. Формування готовності майбутніх вчителів фізичної культури до професійної діяльності засобами педагогічних ситуацій дозволяє озброїти їх моделями педагогічних дій при розв'язанні професійних ситуацій, що постійно виникають у процесі фізичного виховання школярів [1, 2].

Проблема застосування методу педагогічних ситуацій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання викликає нагальну необхідність постановки питання про доцільність та особливу практичну значущість систематизації та класифікації професійних ситуацій. Водночас, аналіз науково-педагогічних праць засвідчує, що класифікація професійних ситуацій вчителя фізичної культури потребує постійного доповнення та удосконалення, оскільки виникають нові типи ситуацій.

Безперечно, у деяких вчителів, переважно початківців, виникають певні труднощі при розподілі їх за дидактичним призначенням та відповідністю до умов застосування. Особливо це характерно для

сучасного стану реформування системи фізичного виховання, коли загальноосвітня школа намагається функціонувати за принципами демократизму і гуманізму, звертаючи увагу на впровадження особистісно-орієнтованого підходу [3].

Дослідження здійснено згідно теми НДР Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка „Методичні засади професійної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання до формування здорового способу життя сучасної молоді” (РК № 0110U000020).

Мета, завдання роботи, матеріал і методи.

Мета – оптимізація класифікації професійних ситуацій вчителя фізичної культури, що постійно виникають у його професійно-педагогічній діяльності. Реалізація поставленої мети досягалась на основі застосування таких наукових методів: *аналіз науково-педагогічних праць, узагальнення досвіду застосування педагогічних ситуацій у процесі фахової підготовки майбутніх вчителів фізичної культури, узагальнення, синтез, систематизація і моделювання* – для удосконалення класифікації професійних ситуацій.

Результати дослідження.

Окремі спроби класифікувати професійні ситуації робились деякими авторами відповідно до умов їх застосування в ході навчально-виховного процесу, спрямованого на підготовку майбутніх вчителів. Проте, створені класифікації відображають переважно потреби наукових досліджень кожного окремо взятого автора [4, 6].

Класифікаційний підхід до використання професійних ситуацій у ході фахової підготовки майбутніх вчителів фізичної культури дає змогу педагогу з більшою ефективністю застосовувати найбільш показові приклади професійних ситуацій відповідно до ознак навчально-виховного процесу.

Водночас, класифікація професійних ситуацій вчителя фізичної культури на основі відповідних критеріїв та ознак дозволяє фахівцю з фізичного виховання накопичувати власний банк ситуацій відповідно до завдань і змісту занять, навчальної проблеми, умов навчально-виховного процесу тощо.

Грунтуючись на аналізі наукових праць [1-8] з проблеми застосування педагогічних ситуацій та на основі власного досвіду формування професійної компетентності засобами педагогічних ситуацій нами запропонована удосконалена **класифікація професійних ситуацій** вчителя фізичної культури: 1) за причиною виникнення; 2) за часовим виміром дії; 3) за організаційними формами; 4) за характером застосування; 5) за характером змісту і структури; 6) за структурними компонентами професійної діяльності; 7) за частотою виникнення; 8) за складністю вирішення; 9) за характером виникнення. Більшості педагогічних ситуацій притаманні декілька характерних ознак. Тому одна й та ж ситуація може бути віднесена до різних класифікацій.

За **причиною виникнення** професійні ситуації поділяються на такі, які виникають на основі **дій учнів, дій вчителя** або інших **обставин**.

Ситуації, які виникають внаслідок дій учнів, потребують виявлення причин їхньої поведінки і прийняття відповідних рішень, що дозволить ефективно подолати виниклу проблему та відновити хід навчального процесу.

Професійні ситуації, що виникають на основі дій вчителя, вимагають особливої уваги і ретельного аналізу. Досвід педагогічної діяльності свідчить, що несправедлива, непослідовна та непрофесійна поведінка вчителя надовго запам'ятовується школярами та може негативно вплинути на подальший розвиток взаємин як у учнівському колективі, так і вчителя з учнями.

Важливим аспектом педагогічної майстерності вчителя фізичної культури є ефективне розв'язання професійних ситуацій, які виникають за обставин, не пов'язаних з об'єктами чи суб'єктами навчально-виховного процесу.

За **часовим виміром дії** професійні ситуації можуть бути розподілені за наступними ознаками: **оперативні** (виникають раптово й вимагають від вчителя невідкладного розв'язання протягом уроку); **тактичні** (можуть вирішуватися на наступних уроках, протягом тижня, місяця); **стратегічні**, (розв'язання визначається далекими перспективами – чверть, півроку, рік).

Найчастіше в педагогічній діяльності вчителя

виникають оперативні ситуації, які вимагають невідкладного розв'язання, оскільки зволікання може призвести до уповільнення або до зупинки навчально-виховного процесу.

Тактичні ситуації дозволяють вирішувати проблеми недалекого майбутнього, а саме: формувати певні фізичні якості, риси характеру, виховувати вольові риси школярів тощо.

Стратегічні ситуації створюють переважно довготривалий навчально-виховний вплив. Ефективне розв'язання таких ситуацій дозволяє вчителю вирішувати стратегічні завдання: виховання позитивного ставлення учнів до фізичного виховання і спорту, розвиток фізичного здоров'я школярів, розвиток у них свідомої потреби у заняттях фізичними вправами та спортом тощо.

За **організаційними формами** розподіл професійних ситуацій зумовлюється їх виникненням стосовно форм організації фізичного виховання: **урочні** (ситуації виникають у ході навчально-виховного процесу протягом уроку); **позакласні** (ситуації виникають на перервах між уроками та після уроків, коли учні знаходяться в межах навчального закладу); **позашкільні** (ситуації виникають після уроків за межами навчального закладу).

Найчастіше виникають професійні ситуації урочного типу. Вони мають переважно навчально-виховний характер. Позакласні та позашкільні ситуації виникають значно рідше і відповідно мають переважно виховний характер.

За **характером застосування** професійні ситуації розподіляються на: **загально-педагогічні** (зміст ситуацій складають проблеми загального педагогічного характеру – освітні, оздоровчі та виховні завдання); **предметні** та **специфічні** (зміст ситуацій складають проблеми викладання окремих навчальних предметів або структурних компонентів предмету – уроки фізичної культури можуть мати окрему спрямованість, наприклад, урок гімнастики, урок плавання, урок легкої атлетики тощо); **спортивного травматизму** (ситуації, коли учень за певних обставин отримує травму або вчитель завдяки професіоналізму прогнозує та попереджує виникнення травм).

За **характером змісту та структури** розподіл професійних ситуацій зумовлюється такими характерними ознаками: **навчальні** (виникають протягом навчального уроку та мають проблему навчального характеру); **тренувальні** (виникають протягом начального чи тренувального уроку або секційно-тренувального заняття та мають проблему розвитку фізичних якостей учнів тощо); **оздоровчі** (їх розв'язання просуває школярів до позитивного ставлення до занять фізичними вправами і спортом); **виховні** (мають виховний характер).

Характерною особливістю тренувальних та оздоровчих ситуацій є активна рухова діяльність.

Водночас, усі професійні ситуації тією чи іншою мірою мають виховну сутність. Проте, інколи виникають і вузькоспрямовані ситуації, що передбачають виховання певних якостей особистості.

За **структурними компонентами професійної діяльності** професійні ситуації поділяються на такі: **конструктивні** (розв'язання розвиває конструктивне мислення, дозволяє бачити ситуацію як структурну систему, розрізняючи окремі її компоненти); **організаційні** (розв'язання дозволяє розвивати лідерські та організаторські здібності); **комунікативні** (розв'язання дозволяє розвивати та збагачувати комунікативні здібності); **гностичні** (розв'язання дозволяє розвивати логічне мислення, усвідомлене прагнення підвищувати рівень особистої професійної майстерності).

Характерні особливості ситуацій цього типу полягають у тому, що педагогічні дії вчителя фізичної культури, спрямовані на їх вирішення, досить різноманітні. Вони можуть бути успішними і неуспішними, мати позитивний вплив і негативний. Разом із тим детальний аналіз дій вчителя в тому чи іншому випадку збагачує професійну пам'ять, розвиває професійне мислення, удосконалює комунікативні можливості.

За **частотою виникнення** розподіл професійних ситуацій зумовлюється за такими ознаками: **типові** (виникають часто та мають приблизно однаковий зміст і характер); **нетипові** (виникають досить рідко та за змістом і характером можуть нести новизну в пізнання шляхів її розв'язання).

Вирішення типових ситуацій може здійснюватись на основі алгоритму відповідних дій. Готовність до вирішення нетипових ситуацій потребує врахування більш широкого кола факторів, що впливають як на причини виникнення ситуації, так і на вибір способу її розв'язання.

За **складністю вирішення** професійні ситуації поділяються наступним чином: **прості** (ситуації мають 1-2 прості шляхи для розв'язання й відповідно швидко вирішуються); **складні** (ситуації мають декілька варіантів розв'язання та вирішуються завдяки високій педагогічній майстерності вчителя).

У педагогічній діяльності і прості і складні ситуації виникають як у молодих так і досвідчених вчителів фізичної культури. Прості ситуації вдало розв'язують і ті й інші. Проте, складні ситуації у малодосвідчених вчителів інколи викликають ускладнення (багато часу витрачається на розв'язання). Водночас досвідчені фахівці таких ускладнень майже не відчувають.

За **характером виникнення** класифікація професійних ситуацій виглядає наступним чином: **спон-**

танні (можуть виникнути непередбачено протягом уроку у будь-який момент); **прогнозовані** (можливість їх виникнення вчитель передбачає завдяки знанню психолого-педагогічного клімату в класі та намагається до них підготуватись з метою найбільш ефективного їх розв'язання); **навчально-спрямовані** (вчитель навмисно створює ситуацію з метою навчально-виховного впливу на школярів).

Розв'язання спонтанних ситуацій вимагає від вчителя високого рівня професійної компетентності, оскільки їх виникнення неможливо передбачити, а вирішити їх необхідно негайно. Прогнозовані ситуації передбачаються та аналізуються до уроків. Тому їх розв'язання, як правило, ефективне і швидке. Навмисно спровоковані ситуації мають особливо спрямоване навчальне або виховне значення і застосовуються переважно висококваліфікованими вчителями фізичної культури.

Використання професійних ситуацій у процесі підготовки фахівців з фізичної культури дозволяє розвивати в них уміння систематично аналізувати навчально-виховний процес, гнучко перебудовувати його хід, озброювати студентів вміннями застосовувати методи пізнання педагогічних явищ і процесів, оптимізувати розвиток професійно-педагогічного мислення.

Ефективність використання професійних ситуацій у процесі фахової готовності до майбутньої педагогічної діяльності, значною мірою залежить від систематичності їх застосування та відповідності сутності виниклої професійної ситуації до педагогічної проблеми та конкретної навчальної теми.

Отже, простота й доступність з одного боку, зацікавленість і активність з іншого, дозволяють рекомендувати запропоновану нами класифікацію професійних ситуацій для застосування в процесі фахової підготовки майбутніх вчителів фізичної культури як один з ефективних методів активного навчання.

Висновки.

В основу класифікації професійних ситуацій покладено наступні типові ознаки: причини виникнення, часові виміри дії, організаційні форми, характер застосування, характер змісту і структури, структурні компоненти професійної діяльності, частоту виникнення, складність вирішення, характер виникнення.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методичних рекомендацій щодо застосування педагогічних ситуацій на основі запропонованої класифікації у навчально-виховному процесі підготовки майбутніх вчителів фізичної культури.

Література:

1. Бабина О. Проблемы развития понимания педагогических ситуаций у будущих учителей. Вестник высшей школы, М., 2006, №10, С. 50-52.
2. Дорогих Р. Моделирование педагогических ситуаций у процессе формирования профессиональных качеств будущих учителей. Рідна школа, 2006, №6, С. 7-9.
3. Ємець О.І. Ситуаційні технології в підготовці вчителя фізичної культури. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, 2008, Т. 1, С. 170-173.
4. Ємець О.І. Функції та можливості професійних ситуацій вчителя фізичної культури. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету, 2005, № 28, С. 25-29.
5. Ємець О.І., Черняков В.В. Практикум з професійних ситуацій. Чернігів, 2010, 156 с.
6. Карпюк Р.П. Функції та класифікація професійних ситуацій вчителя фізичної культури. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2003, №19, С. 30-37.
7. Карпюк Р.П. Характеристика професійних ситуацій, які розв'язує вчитель фізичної культури. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2003, №14, С. 3-8.
8. Фурман А.В. Проблемні ситуації в навчанні. К.: Радянська школа, 1991, 191 с.

Информация об авторе:**Черняков Владимир Владимирович**

Tarasenko93@rambler.ru

Черниговский национальный педагогический

университет имени Т.Г. Шевченко

ул. Гетьмана Полуботка 53, г. Чернигов, 14000, Украина.

Поступила в редакцию 19.03.2012г.

References

1. Babina O. *Vestnik vysshej shkoly* [Herald of high school], Moscow, 2006, vol.10, pp. 50-52.
2. Dorogikh R. *Ridna shkola* [Native school], 2006, vol.6, pp. 7-9.
3. Iemec' O.J. *Fizichne vikhovannja, sport i kul'tura zdorov'ja u suchasnomu suspil'stvi* [Physical education, sport and culture of health in modern society], 2008, vol. 1, pp. 170-173.
4. Iemec' O.J. *Visnik Chernigivs'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu* [Bulletin of the Chernihiv State Pedagogical University], 2005, vol. 28, pp. 25-29.
5. Iemec' O.J., Chernjakov V.V. *Praktikum z profesijnih situacij* [Practicum in professional situations], Chernigov, 2010, 156 p.
6. Karpjuk R.P. *Pedagogika, psihologija ta mediko-biologicni problemi fizicnogo vihovanna i sportu* [Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports], 2003, vol.19, pp. 30-37.
7. Karpjuk R.P. *Pedagogika, psihologija ta mediko-biologicni problemi fizicnogo vihovanna i sportu* [Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports], 2003, vol.14, pp. 3-8.
8. Furman A.V. *Problemni situaciyi v navchanni* [Problematic situations in education], Kiev, Soviet school, 1991, 191 p.

Information about the author:**Chernyakov V.V.**

Tarasenko93@rambler.ru

Chernigov national pedagogical Shevchenko university

Getmana Polubotka str. 53, Chernigov, 14000, Ukraine.

Came to edition 19.03.2012.